

JADWIGA WIELGUT-WALCZAK

Ikonosfera Biblioteki Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie: Gabinet Rycin, Gabinet Plakatów i Galeria Jednej Książki

Pełna światła i zieleni czytelnia Biblioteki Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie od kilkudziesięciu lat jest dla stałych bywalców miejscem magicznym, przyciągającym urodą wnętrza i bogactwem zbiorów – będącym w najlepszym tego słowa znaczeniu przykładem ciągłości krakowskiej tradycji. Ze zbiorów tych korzystają przede wszystkim studenci i pedagodzy szkół i kierunków artystycznych oraz duże grono twórców i ludzi wielu zawodów związanych ze sztuką i kulturą. Znane są dobrze historykom sztuki i muzealnikom, wykorzystującym je w swych studiach i badaniach oraz eksponującym na wielu różnorodnych wystawach. Warto więc zaprezentować ją także szerszemu gronu potencjalnych użytkowników. Jako wprowadzenie do dalszych rozważań niech posłużą fragmenty fundamentalnej pracy Mieczysława Porębskiego: „Otaczająca nas zewsząd i k o n o s f e r a – sfera, w której rodzą się wciąż nowe obrazy wzrokowe i dźwiękowe – stanowi obszar bezustannych oddziaływań informacyjnych systematycznie zauważanych, klasyfikowanych, weryfikowanych i wykorzystywanych przez człowieka, obszar jego ustawicznej obserwacji i eksploracji. Zaliczają się do niej zarówno te rodzaje bodźców, które układają się w naturalny porządek świata, jak i te, znamionujące porządek tworzony sztucznie przez samego człowieka. Stanowiąc jedną całość, która pulsuje kolorami i kształtami, rozbrzmiewa dźwiękami i szmerami, dostarcza doznań cieplnych, zapachowych, smakowych, przygasa nocą, rozjaśnia się dniem, zmienia się zgodnie z rytmem dobowym i rocznym, a także, w sposób bardziej już trwały, zgodnie z rytmem przeobrażeń niesionych przez cywilizację – jako całość jest też ikonosfera dostrzegana, zapamiętywana, znacząca zarówno w swej naturalnej, jak i cywilizacyjnej różnorodności”¹.

¹ M. Porębski, *Ikonosfera*, Warszawa 1972, s. 18.

Przedmiotem niniejszych rozważań jest zatem pewna szczególna całość, sfera – przestrzeń książki i zbiorów graficznych Biblioteki Głównej ASP w Krakowie. Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie jest jednostką ogólnouczelnianą o wyodrębnionych zadaniach naukowych, dydaktycznych i usługowych. Wspólnie z podlegającą jej Biblioteką Wydziałową Malarstwa i Rzeźby tworzy jednolity system biblioteczno-informacyjny uczelni. Obecna struktura wewnętrzna Biblioteki Głównej sięga swoimi korzeniami do dziewiętnastowiecznej tradycji gromadzenia zbiorów wspomagających edukację artystyczną. Oprócz księgozbioru głównego, obejmującego książki, czasopisma i broszury, będące w większości katalogami wystaw, Biblioteka Główna gromadzi zbiory graficzne, wyodrębnione w kolekcjach Gabinetu Rycin (grafika, fotografia, okładki książkowe, druki bibliofilskie) i Gabinetu Plakatów (plakat). W strukturze Biblioteki Głównej funkcjonuje także Galeria Jednej Książki, promująca sztukę tworzenia pięknej książki.

Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, znajdująca się w budynku dawnego Muzeum Techniczno-Przemysłowego² przy ul. Smoleńsk, od ponad 90 lat pełni funkcję jedynej w swoim rodzaju specjalistycznej zawodowej biblioteki artystycznej, łącząc tradycje biblioteki muzealnej, akademickiej i miejskiej publicznej. Dziedzictwo przeszłości w postaci bogactwa zbiorów z zakresu sztuki oraz zabytkowych wnętrz, służących od dziesięcioleci środowisku artystycznemu Krakowa i całego kraju, godzi na co dzień z obowiązkami współczesnej biblioteki uczelnianej. Jedną czwartą jej zasobów stanowią zbiory graficzne. Historia ich gromadzenia związana jest integralnie z historią gromadzenia księgozbioru, a także w sposób naturalny z dziejami dwóch instytucji macierzystych dla biblioteki: Muzeum im. dra Adriana Baranieckiego i Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Biblioteka w latach 1868–1950 należała do Muzeum Techniczno-Przemysłowego w Krakowie, a począwszy od roku 1952 do dnia dzisiejszego wchodzi w skład krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Działalność statutowa obydwóch instytucji: muzeum i artystycznej szkoły wyższej, zakładała w przeszłości i zakłada dzisiaj utrzymywanie sprawnie funkcjonującej biblioteki, określając w statutach jej rolę i formułując szczegółowe zadania.

W przeciwieństwie do najbardziej znanej polskiej szkoły artystycznej, krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki, Muzeum Techniczno-Przemysłowe jest już dzisiaj, w wyniku upływu czasu, placówką nieco zapomnianą, choć wysoko ocenianą z racji roli, jaką odegrało dla rozwoju polskiego życia artystycznego³. W swoim zasadniczym kształcie było ono dziełem jednego czło-

² W czasie swojej kilkudziesięcioletniej działalności muzeum kilkakrotnie zmieniano nazwę: Miejskie Muzeum Techniczno-Przemysłowe (1868–1920), Miejskie Muzeum Przemysłowe im. A. Baranieckiego (1920–1934), Muzeum Przemysłu Artystycznego (1934–1950).

³ „Nazwa nie pokrywa się w pełni z charakterem tej ważnej placówki kulturalnej. W pierwszym rzędzie była ona bowiem instytucją opieki nad sztuką oraz instytucją naukowo-dydaktyczną. Własne warsztaty, liczne kursy w zakresie rzemiosła artystycznego, szkoła malarska dla kobiet,

wieka – doktora A. Baranieckiego. Urodzony w Jarmolińcach na Podolu w roku 1828, wykształcenie lekarskie zdobywał na Uniwersytecie Kijowskim i w Moskwie, uzupełniając je w Paryżu i we Włoszech. Podjętą w rodzinnych stronach praktykę lekarską oraz ożywioną działalność społeczną i patriotyczną musiał przerwać po powstaniu styczniowym, wyjeżdżając w roku 1864 na zachód Europy. Pod wpływem zetknięcia się z nowymi prądami społeczno-kulturalnymi stał się entuzjastą idei muzealnictwa techniczno-przemysłowego. Połowa wieku XIX przyniosła nowe spojrzenie na trwającą od kilkudziesięciu lat rewolucję przemysłową, na dominujący dotychczas mit maszyny – owocując całą gamą postaw wobec postępującej mechanizacji życia współczesnego: od całkowitego odwrotu od produkcji przemysłowej na rzecz przywrócenia pracy ręcznej i rzemiosła, do pełnej integracji sztuki i przemysłu poprzez stworzenie sztuki „stosowanej”, w myśl teorii o możliwości połączenia produkcji mechanicznej z pięknem. Możliwości realizacji integracji sztuki i przemysłu upatrywano w rozwoju zawodowego szkolnictwa artystycznego i muzealnictwa przemysłowego. Sztandarowym przykładem nowych działań w tej dziedzinie stało się londyńskie muzeum w South Kensington, które zainspirowało A. Baranieckiego do utworzenia podobnej placówki w Polsce. Muzeum Kensingtonskie, gromadząc wyroby artystyczne i przemysłowe z różnych epok oraz prezentując cały proces technologiczny ich powstawania, prowadziło również szeroko zakrojoną działalność edukacyjną, mającą sprzyjać podniesieniu poziomu szkolnictwa zawodowego i wyrabianiu smaku artystycznego u producentów i odbiorców. Dr Baraniecki postanowił taki właśnie program zrealizować na ziemiach polskich. Podczas pobytu w Londynie z własnych funduszy zgromadził i wysłał do kraju kilka tysięcy eksponatów, pochodzących z paryskiej *Wystawy Światowej* w 1867 r. Na miejsce utworzenia pierwszego na ziemiach polskich muzeum tego typu Baraniecki wybrał Kraków, ciesząc się największymi swobodami politycznymi spośród wszystkich miast polskich i stanowiący ważny ośrodek nauki, kultury i sztuki. Nie bez znaczenia zapewne pozostawał fakt, iż funkcję prezydenta Krakowa pełnił w tym czasie Józef Dietl, światły reformator miasta, a równocześnie przyjaciel Baranieckiego z lat studiów medycznych. W roku 1868 dr A. Baraniecki ofiarował dla Krakowa około pięciu tysięcy eksponatów oraz swoją bibliotekę z dziedziny przemysłu, techniki, rzemiosła artystycznego, historii sztuki i kultury – z przeznaczeniem na uruchomienie Muzeum Techniczno-Przemysłowego, mającego na zawsze pozostać własnością miasta. Nowa placówka otrzymała wynajęty lokal w zabudowaniach ojców Franciszkanów przy ul. Franciszkańskiej 4. Fundator i pomysłodawca zamieszkał w bardzo skromnych warunkach w pomieszczeniach Muzeum, pełniąc przez 23 lata, aż do swojej śmierci w roku 1891, funkcję jego dyrektora i kustosa zbiorów zarazem.

wystawy, konkursy, odczyty i własne wydawnictwa – przesądziły o roli Muzeum w ówczesnym życiu artystycznym Galicji”. I. Huml, *Muzeum Techniczno-Przemysłowe im. Adriana Baranieckiego w Krakowie*, [w:] *Polskie życie artystyczne w latach 1890–1914*, Wrocław 1967, s. 179.

Dr Baraniecki nadał swojemu muzeum charakter instytutu kultury, kładąc duży nacisk na działalność oświatową. Zorganizował cały system wykładów popularno-naukowych dla młodzieży, dopuszczając do udziału w nich – jako pierwszy w Polsce – kobiety⁴. Jego następcy na stanowisku dyrektora muzeum kontynuowali ten kierunek działalności. Muzeum przez cały okres swojego istnienia oprócz organizowania wystaw prowadziło szeroką akcję szkolenia rzemieślników poprzez odczyty, kursy i działalność warsztatów wzorcowych. Prowadziło również poważną działalność naukową za pomocą własnego wydawnictwa i drukarni, w znaczący sposób rozwijało ruch bibliofilski. Odegrało wielką rolę w ruchu odnowy rzemiosła i w rozwoju polskiej sztuki stosowanej. Biblioteka zawsze była ważnym ogniwem w działalności muzeum. Świadczy o tym między innymi wysokość nakładów finansowych przeznaczanych na powiększanie i utrzymanie zbiorów, stała dążność do zapewnienia odpowiednich pomieszczeń na magazyny i czytelnię oraz dbałość o właściwy sposób udostępniania, o otwarty charakter biblioteki. Te cechy przyciągały z kolei darczyńców, wzbogacających w istotny sposób zasoby biblioteczne swoimi kolekcjami. Największą i najcenniejszą z nich jest kolekcja Heleny Dąbczańskiej ze Lwowa, przekazana dla miasta Krakowa w roku 1907, a następnie w 1920 z woli ofiarodawczyni przeniesiona z Wawelu właśnie do Biblioteki Muzeum Techniczno-Przemysłowego, już do nowego gmachu przy ulicy Smoleńsk. Koncepcja budowy własnej siedziby muzeum, któremu szybko przestały wystarczać niewielkie pomieszczenia przy ul. Franciszkańskiej, powstała już w latach 80. XIX w., ale do realizacji planów doszło dopiero w latach 1909–1913, kiedy to na zakupionej przez miasto działce przy ul. Smoleńsk wzniesiono okazały budynek według projektu Tadeusza Stryjeńskiego i Franciszka Mączyńskiego. Krakowianie znają dobrze piękną fasadę budynku pod numerem 9, zaprojektowaną przez Józefa Czajkowskiego. Z pewnością mniej liczni znają imponujące wnętrza, z reprezentacyjną klatką schodową, okoloną ozdobną balustradą, prowadzącą na pierwsze piętro do pomieszczeń biblioteki. Otrzymała ona przestronną jasną czytelnię od strony frontowej i duże magazyny od podwórza. Duża przestrzeń i funkcjonalne urządzenie wewnątrz sprzyjały swobodnemu rozwojowi księgozbioru. Przeprowadzka do nowego gmachu i poprzedzająca ją długa, publiczna dyskusja o przyszłej działalności muzeum, w sytuacji pojawienia się nowych instytucji muzealnych, z Muzeum Narodowym na czele – przyczyniły się także i do gruntownych przeobrażeń zbiorów biblioteki. Prace te prowadzone były pod kierunkiem dwóch kolejnych dyrektorów: architekta T. Stryjeńskiego i inżyniera Stanisława Tilla, a zrelacjonowane zostały dokładnie w obszernej publikacji S. Tilla z okazji przeniesienia się do budynku przy ul. Smoleńsk⁵. Osiemnastotysięczny księgozbiór, ustawiony już nie w zamyka-

⁴ J. Kras, *Wyższe kursy dla kobiet*, Kraków 1977.

⁵ S. Till, *Powstanie Muzeum Przemysłowego i Krajowego Instytutu Popierania Rękodziel i Przemysłu w Krakowie. Przeszłość, stan obecny, ogólne sprawozdanie za 1911 do 1913. Szkic planu na przyszłość*, Kraków 1914.

nych szafach, lecz na metalowych otwartych regałach według zasady *numerus currens*, zewidencjonowany i skatalogowany na nowo, stał się dzięki tym zmianom funkcjonalny i łatwy w obsłudze. Biblioteka oprócz książek i czasopism gromadziła i udostępniała także ryciny, klisze, fotografie, zgromadzone w odrębnym gabinecie. W budynku oprócz przestrzeni ekspozycyjnych znajdowały się sale wykładowe, sala do rysowania i kopiowania wzorów, funkcjonowało kino, drukarnia i liczne pracownie: introligatorska, fotograficzna, stolarska, metalowa itd. Muzeum prowadziło ożywioną działalność wydawniczą, w której duży udział miał współredaktor „Przemysłu Rękodzielniczego”, „Przemysłu i Rzemiosła”, „Rzeczy Pięknych” i redaktor „Silva Rerum”, wieloletni kustosz zbiorów bibliotecznych – Kazimierz Witkiewicz. Malarz, grafik książkowy, utalentowany organizator Towarzystwa Miłośników Książki, zamiłowany bibliofil, potrafił skupić wokół siebie i swojej Biblioteki wielu oddanych książce ludzi. Księgozbiór pod jego opieką rósł szybko, w roku 1928 osiągając wielkość 40 tys. tomów i 15 tys. rycin⁶ – a dzięki dbałości o odpowiedni poziom gromadzenia jego wartość systematycznie rosła. W nowej rzeczywistości ustrojowej po II wojnie światowej zarówno szkolnictwo w zakresie rzemiosła artystycznego, jak i działalność instytucji wspierających jego rozwój nie miały jednak większych szans na przetrwanie. Muzeum im. A. Baranieckiego najpierw w roku 1949 upaństwowiono, a następnie rok później zlikwidowano. Spadek po zasobnej placówce stał się przedmiotem starań i zabiegów z wielu stron. Zbiory rozdzielono pomiędzy krakowskie muzea, głównie Muzeum Narodowe – a budynek wraz z biblioteką przypadł w roku 1952 dzisiejszej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki.

Jak każda szkoła wyższa, krakowska Akademia Sztuk Pięknych także gromadziła zbiory mające na celu wspomaganie procesu edukacji artystycznej. Historia gromadzenia książek oraz niezbędnych w szkolnictwie artystycznym zbiorów graficznych biegnie równolegle z dziejami najstarszej polskiej szkoły artystycznej, której początki sięgają roku 1818, tj. roku utworzenia katedr rysunku i malarstwa w ramach Oddziału Literatury na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zorganizowanie biblioteki jako odrębnej jednostki, przechowującej uporządkowane i objęte inwentarzem zbiory w osobnym pomieszczeniu, łączymy jednak z datą wprowadzenia się ówczesnej Szkoły Sztuk Pięknych do nowego gmachu (1879), wybudowanego przez jej dyrektora – Jana Matejkę. W nowym lokalu szkoły, będącym do dnia dzisiejszego głównym budynkiem Akademii, bibliotekę umieszczono w przestronnej dużej sali na pierwszym piętrze, tuż obok gabinetu dyrektora. Gromadziła ona, oprócz książek i czasopism, także zbiory graficzne (ryciny, sztychy, fotografie, reprodukcje), traktowane na równi z modelami, odlewami, obrazami itd. jako niezbędne pomoce w edukacji artystycznej. Wiadomo jednak, że wszystkie wymienione tutaj rodzaje zbiorów gromadzi-

⁶ K. Witkiewicz, *Bibliografia druków Miejskiego Muzeum Przemysłowego w Krakowie 1868–1928*, Kraków 1929, s. 9.

li profesorowie szkoły już od samego początku jej istnienia, zarówno w okresie przynależności do Uniwersytetu Jagiellońskiego (1818–1833), jak i Instytutu Technicznego (1833–1873)⁷. Charakter zbiorów i przeobrażenia, jakim podlegały, wiązały się ściśle z programem i metodami nauczania krakowskiej akademii. Przejęcie w roku 1952 cennego księgozbioru oraz rzadkich zbiorów graficznych jedynej w swoim rodzaju specjalistycznej biblioteki z dziedziny sztuki, jaką stała się w ciągu kilkudziesięciu lat Biblioteka Muzeum Techniczno-Przemysłowego, usytuowało Bibliotekę krakowskiej ASP na pozycji nieporównywalnej wobec innych szkół artystycznych w Polsce. Zbiory Akademii powiększyły się o około 50 tys. książek, broszur (głównie katalogów wystaw) i czasopism (wśród nich wiele niezwykle rzadkich tytułów), około 2 tys. plakatów, ponad 20 tys. grafik, rysunków, fotografii, okładek książkowych i druków bibliofilskich, około 3 tys. starych druków i liczne wydania bibliofilskie z XIX i XX w. W sytuacji, gdy zbiory na placu Matejki, choć także cenne, były kilkakrotnie mniejsze i nie tak różnorodne, władze Akademii podjęły w roku 1954 decyzję o ustanowieniu przejętej Biblioteki Muzeum Techniczno-Przemysłowego swoją Biblioteką Główną. Począwszy od tej chwili, zasadniczy wysiłek uczelni w kierunku pomnażania zbiorów skierowany był na reprezentacyjną bibliotekę przy ul. Smoleńsk. Oczywiście, ta zmiana nie mogła nie mieć wpływu na sytuację biblioteki z pl. Matejki, której pozostało teraz pełnienie funkcji biblioteki wydziałowej dla kierunku malarstwa i rzeźby, podlegając wraz z bibliotekami innych wydziałów Bibliotece Głównej przy ul. Smoleńsk – zgodnie z przyjętą strukturą systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni. Zmiana instytucji macierzystej w roku 1952 nie wpłynęła zasadniczo na charakter dawnej Biblioteki Muzeum Techniczno-Przemysłowego. Pozostała ona w dalszym ciągu placówką wspomagającą edukację artystyczną, udostępniającą swoje zbiory w tych samych pomieszczeniach, stanowiących obecnie unikatowy przykład wystroju z okresu wczesnego modernizmu. Co więcej, dzięki zachowaniu tej ciągłości Biblioteka przy ulicy Smoleńsk stała się naturalnym łącznikiem pomiędzy żywą jeszcze w Krakowie tradycją Muzeum Techniczno-Przemysłowego a teraźniejszością Akademii Sztuk Pięknych, kształcącej studentów w tym samym budynku na Wydziale Form Przemysłowych oraz na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki.

Dzieje Biblioteki w naturalny sposób dzieli się na dwa główne okresy, związane ze zmianą przynależności instytucjonalnej. Okres pierwszy, gdy Biblioteka należała do Muzeum Techniczno-Przemysłowego (1868–1950), ciągle jeszcze dominuje nad latami przynależności do Akademii Sztuk Pięknych: po pierwsze – z powodu ukształtowania biblioteki jako określonego księgozbioru, i po drugie – z racji substancji zabytkowego budynku. Ma dodatkowo wyraźną cezurę czasową, wyznaczoną datą przeniesienia się do nowego budynku przy ul. Smo-

⁷ *Materiały do dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie 1816–1895*, red. J.E. Dutkiewicz, Wrocław 1959.

leńsk (1913), dzięki czemu zarówno muzeum, jak i biblioteka nie tylko zyskały trwałą do dnia dzisiejszego identyfikację przestrzenną, lecz także możliwość rozwoju. W moim głębokim przekonaniu dzieje Biblioteki przejętej przez Akademię Sztuk Pięknych uzyskują również podobną cezurę czasową — właśnie w chwili obecnej — dzięki historycznej decyzji władz uczelni o znaczącym zwiększeniu jej powierzchni⁸.

Na podstawie całościowej inwentaryzacji zbiorów, przeprowadzonej w latach 2004–2005, po raz pierwszy na tę skalę od momentu przejęcia Biblioteki przez ASP w roku 1952, stan całości zbiorów Biblioteki Akademii Sztuk Pięknych określono na ponad 133 tys. woluminów i innych jednostek ewidencyjnych. Jak wspomniano powyżej, około jedna czwarta tych zasobów to zbiory graficzne, wyodrębnione w Gabinetach Rycin i Plakatów. I chociaż nie można ich porównywać pod względem wielkości ze zbiorami gabinetów rycin największych polskich bibliotek, takich jak Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie lub Biblioteki Naukowej PAU/PAN w Krakowie — czy też, jeśli chodzi o plakaty, z zasobami Muzeum Wilanowskiego — to stanowią one niezwykle cenny zbiór różnorodnych, często unikatowych kolekcji, dokumentujących działalność krakowskich instytucji kultury (jak np. Warsztaty Krakowskie, Stowarzyszenie Polska Sztuka Stosowana) XIX i XX w.

Na zbiory dzisiejszego Gabinetu Rycin, liczące ponad 23 tys. obiektów, składają się między innymi:

- ryciny z kolekcji Heleny Dąbcańskiej, reprezentujące dawną grafikę różnych szkół europejskich, o różnej wartości artystycznej, pozwalające prześledzić rozwój grafiki od XVI do XIX wieku (ok. 3 tys.);
- kolekcja krakowskiej grafiki warsztatowej z XX w., autorstwa pedagogów i studentów ASP w Krakowie, m.in.: J. Pankiewicza, J. Mehoffera, W. Weissa, W. Wojtkiewicza, J. Sterna i S. Osostowicza (ok. 2 tys.);
- unikatowy zbiór okładek książek i czasopism polskich z przełomu XIX i XX w., uważany za największy, a przy tym niezwykle cenny tego rodzaju zbiór w Polsce⁹, obejmujący prace m.in. S. Wyspiańskiego, J. Mehoffera, J. Bukowskiego, F. Ruszczyca, L. Wyczółkowskiego, T. Gronowskiego, K. Sichulskiego, H. Uziembły (ok. 2,5 tys.);
- zbiór kilkuset ekslibrisów z XIX i XX w;
- kilkaset próbek artystycznych papierów intrologatorskich, w tym prace Bonawentury Lenarta i jego uczniów;

⁸ Uchwała Senatu ASP z dn. 25 maja 2005 r. przyznająca Bibliotece dodatkową powierzchnię w budynku przy ul. Smoleńsk oraz rozpoczęte w październiku 2006 r. przygotowania do jej adaptacji mają wymiar historyczny, wieńczą bowiem pozytywnie kilkudziesięcioletnie starania o poprawę katastrofalnej sytuacji lokalowej.

⁹ J. Dunin, *Okładka i obwoluta jako komunikat. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Sztuka książki. Historia – teoria – praktyka*, red. M. Komza, Wrocław 2003, s. 84.

– zespół druków akcydensowych z okresu dwudziestolecia międzywojennego, pochodzących m.in. z drukarni Muzeum Techniczno-Przemysłowego;

– ponad ośmiotysięczny zbiór fotografii, pochodzący podobnie jak inne kolekcje z darów i depozytów, jak np. fotografie z atelier Ignacego Kriegera, S. Muchy oraz S. Kolowcy (widoki Krakowa, portrety) czy depozyt Polskiej Sztuki Stosowanej ze zdjęciami mebli i wnętrz projektu m.in. S. Wyspiańskiego, J. Czajkowskiego, K. Frycza, K. Tichego; w zbiorze znajdują się także fotografie dokumentujące wystawy: *Architektury i Wnętrz w Otoczeniu Ogrodowym* w Krakowie (1912), *Sztuki Dekoracyjnej* w Paryżu (1925), a także zabytki architektury świeckiej i sakralnej oraz dzieje krakowskiej ASP;

– rysunki, pocztówki, wycinki prasowe oraz teatralia.

Kolekcja Gabinetu Plakatów ma także swój początek w zbiorach Muzeum Techniczno-Przemysłowego. Zainteresowania, osobista pasja oraz działania podjęte w latach 1891–1904 przez drugiego dyrektora muzeum, architekta Jana Kacpra Wdowiszewskiego, a przede wszystkim zorganizowana przez niego w czerwcu 1898 r. *I Międzynarodowa Wystawa Plakatów*, wyznaczają początek rozwoju tej dziedziny sztuki na ziemiach polskich. Niemal cała eksponowana wówczas kolekcja była własnością muzeum. Wystawie towarzyszyły dwie publikacje autorstwa Wdowiszewskiego: katalog, opisujący wszystkie obiekty i charakteryzujący rozwój plakatu w poszczególnych krajach, w tym także na ziemiach polskich¹⁰, oraz poświęcona nowej sztuce rozprawa teoretyczna¹¹. Wdowiszewski pokazał w Krakowie ponad 250 plakatów z niemal wszystkich ważniejszych ośrodków europejskich, a więc z Francji, Belgii, Anglii, Niemiec oraz z Ameryki. Trafnie analizując przyczyny tego, że polskich plakatów wciąż jeszcze było niewiele i nie stały na zbyt wysokim poziomie artystycznym, włączył jednak do wystawy pierwszych kilkanaście projektów pochodzących głównie z Galicji. Ekspozaty z wystawy w 1898 roku, uzupełniane sukcesywnie przez następców Wdowiszewskiego i prezentowane na kolejnych wystawach, stworzyły podwaliny dzisiejszych krakowskich kolekcji: Muzeum Narodowego i Akademii Sztuk Pięknych.

Kolekcja Gabinetu Plakatów Biblioteki Głównej ASP w Krakowie jest jedną z najstarszych w Polsce i największą spośród tego typu zbiorów należących do uczelni artystycznych. Była i jest systematycznie uzupełniana, głównie drogą darów. W 1972 r. zbiory liczyły około 2,6 tys. plakatów, dzisiaj ich liczba przekroczyła 10 tys. z czego ponad 600 tytułów pochodzi z lat 1899–1939. Wśród nich znajduje się plakat S. Wyspiańskiego do sztuki Maurycego Maeterlincka *Wnętrze*; są także prace: K. Frycza, Kazimierza Sichulskiego, Henryka Uziembły, Tadeusza Gronowskiego i Stefana Norblina. Plakaty archiwalne reprezentowane są także

¹⁰ J. Wdowiszewski, *Wystawa plakatów. Przewodnik dla zwiedzających, poparty uwagami o rozwoju sztuki plakatowej w poszczególnych krajach i charakterystyką wybitniejszych artystów plakatowych*, Kraków 1898.

¹¹ J. Wdowiszewski, *Sztuka w plakatach. Cele, powstanie, technika i artystyczne zasady nowoczesnego plakatu*, Kraków 1898.

pojedynczymi pracami twórców zagranicznych: Henriego Toulouse-Lautreca, Alfonsa Muchy, Charles'a Lucasa, Thomasa Theodora Heinego i innych. W kolekcji znajduje się też reprezentatywny dorobek twórców tzw. polskiej szkoły plakatu: Henryka Tomaszewskiego, Józefa Mroszczaka, Jana Lenicy, Romana Cieślewicza, Wiktora Górki, Waldemara Świerzego i Franciszka Starowieyskiego. Zbiór ten uzupełniany jest plakatami kolejnego pokolenia artystów: Mieczysława Górskiego, Władysława Pluty, Piotra Kunce, Wiesława Grzegorzczaka, Wiesława Wałkuskiego, a także najmłodszych: Kuby Sowińskiego, Sebastiana Kubicy, Jacka Mrowczyka i Jerzego Skakuna. Z oczywistych względów przeważają prace artystów związanych z krakowską ASP, w miarę możliwości gromadzone są także prace twórców spoza Krakowa.

Podjęmowany przez współczesną bibliotekę akademicką wysiłek utrzymania i rozwijania historycznych działów zbiorów graficznych wymaga przede wszystkim jasnego określenia priorytetów działań, a następnie odpowiedniej organizacji pracy, umożliwiającej sprawną realizację wytyczonych celów. Rozwiązania wymagają zatem zagadnienia: przygotowania bibliotekarzy do objęcia fachową opieką nietypowych zbiorów, a w związku z tym odpowiedniego rozdziału czynności w zespole; rozwiązania kwestii powiększania historycznych kolekcji przy bardzo ograniczonym budżecie; zapewnienia zbiorom właściwych warunków przechowywania; wybrania metod opracowania zgodnych ze współczesnymi standardami; uregulowania kwestii udostępniania: dla wsparcia edukacji artystycznej studentów, dla badań historycznych, poprzez organizację wystaw, publikację katalogów i wypożyczanie obiektów. W przypadku Biblioteki Głównej ASP w Krakowie planowanie zadań teraźniejszych i przyszłych nie może się obejść bez dobrej znajomości jej historii. Wszystkie pytania, jakie sobie stawiamy, muszą do tej historii nawiązywać i się na niej opierać.

Biblioteka Akademii im. Jana Matejki jest przede wszystkim biblioteką państwowej wyższej szkoły artystycznej. Stanowi jej majątek, jest utrzymywana z jej budżetu przyznanego przez ministerstwo kultury. Posiadając cenne zbiory graficzne, wyodrębnione w Gabinecie Plakatów i Gabinecie Rycin, oraz inne zbiory specjalne w postaci kolekcji starych druków czy rzadkich wydań bibliofilskich z XIX i XX w., pełnić musi z konieczności funkcje biblioteki muzealnej, naturalnie w stosunku do wydzielonych partii zbiorów. Kontynuując tradycję jedynej w swoim rodzaju specjalistycznej biblioteki zawodowej, jaką była Biblioteka Muzeum Techniczno-Przemysłowego, użytkując jej dawny zabytkowy lokal, dysponując bogatymi zbiorami, powinna i ma takie ambicje, aby pozostać biblioteką otwartą dla szerokiego środowiska artystycznego – przede wszystkim Krakowa, ale też całej Polski.

Przyłączeniu wielu funkcji należy postawić sobie pytanie przede wszystkim o równowagę sił, o właściwe rozłożenie akcentów – mam na myśli zachowanie równowagi między funkcją biblioteki akademickiej a muzealnej. Gwoli wyjaśnienia od razu dodam, że nie chodzi tu bynajmniej o rozdział środków finansowych

na gromadzenie zbiorów. Mniej niż skromne środki budżetowe od wielu lat przeznaczane są wyłącznie na zakupy nowych książek i czasopism, natomiast zbiory plakatów, grafik, fotografii itd. powiększane są wyłącznie dzięki darom od samych artystów, a także z galerii i innych instytucji kultury. Zachowanie równowagi dotyczy jednak zagadnień tak ważnych, jak przydział czynności bibliotekarzy (pozyskiwanie, opracowanie, zabezpieczenie i udostępnianie) oraz odpowiednie miejsce przechowania. Przypominając istotne pytanie Artura Jazdona, odnoszące się do zbiorów specjalnych gromadzonych przez biblioteki akademickie, zawarte w tytule wystąpienia – *Zbiory specjalne – luksus czy narodowy obowiązek?*¹² – po zastanowieniu odpowiadamy na nie: obowiązek. Może nie aż narodowy, może tylko „krakowski”, ale z pewnością obowiązek. Wysiłek utrzymania i rozwijania działów zbiorów graficznych podejmujemy powodowani nie tylko poczuciem odpowiedzialności za powierzone nam dziedzictwo, ale przede wszystkim głęboko przekonani o korzyściach takiego rozwiązania dla wsparcia edukacji artystycznej studentów.

Zbiory graficzne Biblioteki Głównej ASP, będące przedmiotem licznych kwerend, udostępniane do badań naukowych i na wystawy muzealne, długo nie miały właściwego pomieszczenia. Pierwsze swą szansę otrzymały plakaty, w związku z organizacją dużej wystawy *Plakat do roku 1939 ze zbiorów Biblioteki Głównej ASP* w roku 1972¹³. Zaprezentowanie rzadkiej archiwalnej kolekcji zaowocowało zdecydowaną poprawą warunków lokalowych oraz umożliwieniem podjęcia prac nad skatalogowaniem zasobu przy równoczesnym jego powiększaniu o plakaty współczesne. O wartości kolekcji, liczącej w 2003 r. ponad 8 tys. obiektów, już nie tylko dawnej, ale i gromadzonej na bieżąco nowej, można się było przekonać przy okazji jubileuszowej wystawy *Plakat z krakowskiej ASP 1899–2003* sprzed dwóch lat, urządzanej w głównym gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie wyłącznie ze zbiorów Biblioteki Głównej¹⁴. Z kolei w roku 2007 około 70 plakatów archiwalnych skutecznie „dublowało” plakaty lwowskie pokazywane na cieszącej się dużą popularnością wystawie *Art Deco*. Dzięki użyczeniu plakatów ze zbiorów ASP Muzeum Narodowe w Krakowie mogło przedłużyć wystawę o kilka miesięcy.

Niezwykle cenne zbiory Gabinetu Rycin Biblioteki Głównej w okresie powojennym tylko nieznacznie i sporadycznie powiększały się o nowe obiekty. Wśród przyczyn tego stanu rzeczy na pierwszym miejscu wymienić trzeba wieloletnią, coraz trudniejszą sytuację lokalową Biblioteki. Naturalnemu procesowi pomnażania zasobów nie towarzyszyło bowiem zwiększanie powierzchni, co po upły-

¹² A. Jazon, *Zbiory specjalne – luksus czy narodowy obowiązek?*, [w:] *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Poznań 2002.

¹³ Wystawie zorganizowanej w Galerii BWA w Krakowie towarzyszył katalog *Plakat do roku 1939 ze zbiorów Biblioteki Głównej ASP* w opracowaniu I. Konopki.

¹⁴ Towarzyszący wystawie obszerny katalog *Plakat z krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych 1899–2003* pod red. M. Pawłowskiego reprodukuje wszystkie wystawiane prace.

wie kolejnych dziesięcioleci w poważnym stopniu zaczynało ujemnie odbijać się na jej prawidłowym funkcjonowaniu, nie mówiąc już o możliwościach rozwoju. Z tego powodu, w celu zapobieżenia postępującej degradacji pięciotysięcznej kolekcji klisz z atelier Ignacego Kriegera, przechowywanej w złych warunkach, oddano ją w latach sześćdziesiątych do Muzeum Historycznego miasta Krakowa. Zbiór wycinanek ludowych przekazano Muzeum Etnograficznemu im. Seweryna Udzieli, a część księgozbioru Heleny Dąbcańskiej trafiła m.in. do Biblioteki Jagiellońskiej.

Z radością mogę stwierdzić, że ostatnie lata przyniosły zdecydowaną poprawę tego stanu rzeczy. Wielomiesięczna żmudna inwentaryzacja pozwoliła nam w roku 2004 zewidencjonować całość kolekcji. Uzyskane przez Bibliotekę w roku 2005 środki finansowe z programu operacyjnego Ministra Kultury przeznaczone zostały na tworzenie elektronicznego katalogu, umożliwiającego rozpoczęcie opracowywania różnorodnych obiektów w bazie dostępnej przez Internet¹⁵. Wreszcie historyczna decyzja władz uczelni z tego samego roku, przyznająca Bibliotece znaczącą dodatkową powierzchnię w budynku przy ul. Smoleńsk oraz rozpoczęte już przygotowania do jej adaptacji zamykają kilkudziesięcioletni okres starań o poprawę katastrofalnej sytuacji lokalowej zbiorów. Działania te pozwolą w najbliższym czasie realnie i poważnie planować systematyczne powiększanie i uzupełnianie zamkniętego dotychczas, w gruncie rzeczy, zbioru Gabinetu Rycin, a tym samym powrócić pięknej dawnej tradycji gromadzenia w nim świadectw działalności instytucji, do której należy – czyli w chwili obecnej przede wszystkim dokonań artystów związanych pracą dydaktyczną lub studiami z ASP w Krakowie. Zorganizowanie w roku 2006 wystawy *Grafika ze zbiorów krakowskiej ASP 1946–2006*, wpisanej w program 40. Międzynarodowego Triennale Grafiki w Krakowie, zaowocowało uzyskaniem kilkudziesięciu grafik ofiarowanych przez artystów do zbiorów Gabinetu Rycin¹⁶.

Począwszy od jesieni 2005 r., ikonosfera Biblioteki Głównej ASP zaczęła się zmieniać za sprawą wystaw w Galerii Jednej Książki – utworzonej z myślą o promowaniu piękna i sztuki książki. Punktem wyjścia każdej wystawy jest jedna książka, wyeksponowana na czas kilku tygodni spośród wielu tysięcy innych, stojących tuż obok w magazynie Biblioteki. Pokazywanym książkom towarzyszą oryginalne prace artystów zaangażowanych w proces ich tworzenia: ilustracje, okładki, fotografie, kompozycje przestrzenne, grafiki, obrazy i plakaty. Wiele z nich pozostaje już na stałe w zbiorach Biblioteki Głównej. Galeria Jednej Książki, związana integralnie z Biblioteką, funkcjonuje w godzinach otwarcia czytelnicy. Kolejne wernisaże przyciągają coraz liczniejsze grono gości, a rosnące za-

¹⁵ www.bg.asp.krakow.pl/katalog/ Katalog jest systematycznie powiększany zarówno o obiekty najnowsze, jak i archiwalne. Zawiera dzisiaj około 7 tys. opisów, w większości plakatów, ale także fotografii, grafik, archiwaliów i okładek.

¹⁶ Zob. *Grafika z krakowskiej ASP 1946–2006* [katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie], red. D. Saul, Kraków 2006.

interesowanie artystów możliwością zaprezentowania swojego wkładu w sztukę tworzenia pięknej książki powoduje, że harmonogram wystaw musi być dzisiaj układany z przynajmniej rocznym wyprzedzeniem. Kameralna przestrzeń bynajmniej nie ogranicza różnorodności tematyki kolejnych pokazów, wręcz przeciwnie – okazało się, że jasno określona formuła funkcjonowania Galerii dopuszcza i generuje zarazem prawdziwe bogactwo zagadnień i akcentów mających związek ze sztuką książki. W ciągu swojej dwuipółletniej działalności Galeria, przyjaźnie i z uznaniem przyjęta przez krakowską krytykę, pokazała m.in.:

- proces projektowania strony graficznej książki (Zbigniew Majkowski, Adam Wsiołkowski, Władysław Pluta, Tadeusz Gustaw Wiktor);
- formy i elementy graficzne współtworzące postać książki-kodeksu, a mianowicie: ilustracje (Barbara Ziembicka), fotografie (Piotr Witosławski), okładki (kwartalnik „2+3D”), grafiki (Stanisław Wejman, Zbigniew Bielawka), plakat (Mieczysław Górowski), rzeźba (Jerzy Nowakowski), ekslibris (Franciszek Bunsch);
- książki artystyczne (Rafał Pytel, Bogusław Bachorczyk, Franciszek Bunsch);
- instalacje video (Grzegorz Sztwiertnia);
- szkicowniki artyści (Stanisław Rodziński, Andrzej Wajda, Bogusław Bachorczyk);
- sztukę przekładu (Adam Wodnicki)¹⁷.

Każdej wystawie towarzyszy zapowiadający ją plakat (często autorstwa wybitnych artystów takich, jak Mieczysław Górowski, Władysław Pluta, Kuba Sowiński) oraz niewielki folder w postaci druku bibliofilskiego, rozdawany gościom wernisażu. Także i te druki, jako ważna dokumentacja działalności Galerii, a zarazem twórczości środowiska artystycznego Akademii i Krakowa, powiększają zbiory Biblioteki ASP. Od roku 2006 Galeria ma swój znak graficzny, który otrzymała w wyniku rozstrzygnięcia konkursu prac semestralnych studentów Katedry Komunikacji Wizualnej Wydziału Form Przemysłowych, wykonanych pod kierunkiem prof. Władysława Pluty. Autorem zwycięskiego projektu jest Jacek Smolicki. W roku 2007, ogłoszonym Rokiem Stanisława Wyspiańskiego, Galeria Jednej Książki poświęciła wielkiemu artyście książki aż trzy wystawy. Dwie z nich uzyskały rangę oficjalnych imprez krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych: inauguracji (marzec) i zakończenia (grudzień) obchodów Roku Wyspiańskiego na ASP w Krakowie. W marcu pokazano mało znany rysunek Wyspiańskiego z lat jego studiów paryskich, plakat *Wnętrze* i okładkę do jubileuszowego tomu „Rocznika Krakowskiego”. W grudniu wyeksponowano pierwsze wydania dramatów artysty, a także kilkanaście okładek książkowych. Podczas wernisażu odbyła się promocja książki, dzieła zbiorowego, przygotowanego z inicjatywy Biblioteki Głównej, pre-

¹⁷ Zestawienie wszystkich wystaw znaleźć można na naszej stronie internetowej: http://bg.asp.krakow.pl/galeria_jednej.htm.

zentującej postać Stanisława Wyspiańskiego jako ucznia i pedagoga Akademii oraz dokumentującej zachowane do dzisiejszego dnia pamiątki i dzieła artysty¹⁸. Wystawa listopadowa ukazała z kolei bibliofilską polsko-niemiecką edycję *Wesela*¹⁹ przygotowaną przez Wydawnictwo Artystyczne Kurtiak & Ley, poszerzoną o *Notatnik reżyserski* Andrzeja Wajdy i dziewięć oryginalnych rysunków reżysera.

Mam nadzieję, że Galeria Jednej Książki, czy to w rozgwarze wernisażu, czy w ciszy codziennego dnia czytelní, nawiązując w zupełnie nowej formule do bogatych tradycji bibliofilskich Biblioteki przy ul. Smoleńsk i czerpiąc z przyjaznej przestrzeni książki, jaka jest udziałem tego miejsca od kilkudziesięciu lat – będzie je zarazem wzbogacać swoją działalnością.

The Iconosphere of the Central Library of the Academy of Fine Arts in Cracow: Print Room, Poster Room and One Book Gallery

Summary

The Central Library of the Academy of Fine Arts in Cracow, which occupies the building of the former Technical-Industrial Museum, is a specialist artistic library. Its history is associated with that of the museum founded in 1868 by Adrian Baraniecki and after its closure in 1950 – with that of the Academy of Fine Arts in Cracow. It combines the tradition of a museum library, academic library and municipal public library. Its Print Room and Poster Room have been collecting old graphic works of European schools, 19th century graphic works from Cracow, covers of books and periodicals from the turn of the 19th and 20th centuries, artistic samples of bookbinding paper, jobwork from the inter-war period and photographs from Cracow. The Poster Room was created by Jan Wdowiszewski, director of the museum and a man who initiated the development of poster art in Poland. The collection comprises over 10000 items and includes works of leading Polish artists, from Stanisław Wyspiański to artists working today. In order to preserve and develop the department of graphic collections, it is necessary to provide professional training for librarians and, taking into account limited budget resources, make efforts to expand historical collections and select appropriate methods for their documentation and display. The library is currently building an electronic catalogue of the collections in the Print and Poster Rooms, available over the Internet. It also organises exhibitions of items from its own collections, publishes the exhibition catalogues, and collaborates with students and teachers from the Academy of Fine Arts. The One Book Gallery has been operating in the reading room for two years, drawing on the bibliophilic tradition of the place. On each occasion a beautiful book is on display for a few weeks, accompanied by original works of artists involved in its creation: illustrations, photographs, spatial compositions, drawings, paintings and posters. Many of these works remain permanently in the library.

¹⁸ Stanisław Wyspiański w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, red. J. Antos, Kraków 2007.

¹⁹ S. Wyspiański, *Wesele. Die Hochzeit*, Koszalin 2000.